

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-39>

УДК 336.71

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL POTENTIAL STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SYSTEM

Бірюк Дмитро Олександрович
докторант кафедри,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0273-9867>

Biryuk Dmytro
State Tax University

Стаття присвячена обґрунтуванню важливості оновлення теоретико-методологічної моделі змін щодо функціонування і розвитку фінансової системи на основі її структуризації крізь призму підсистем. Визначено, що такі підсистеми є системо утворюючими формами організації фінансових відносин. Здійснено екстраполяцію висновку щодо властивостей підсистем на рівень визначення поняття «фінансова система». Шляхом декомпозиції фінансової системи на підсистеми уточнені її визначення та загальна сутність як передумов зміцнення структурно-функціонального потенціалу. Обґрунтовано, що за умов оптимального поєднання окремих підсистем у складі фінансової системи відповідно до визначеної мети та включення в систему завдань фінансової політики, вони здатні забезпечити системне функціонування всіх процесів, що відбуваються у фінансовій системі, а також відобразити їх спільний вплив на результативність виконання поставлених завдань.

Ключові слова: фінансові відносини, фінансова політика, фінансова система, сфера, підсистема, науковий підхід, потенціал, структуризація, функціональність, цілеспрямування.

The article is devoted to substantiation of the importance of updating the theoretical and methodological model of changes in the functioning and development of the financial system, taking into account the modern dynamics of internal and external environments. It is proved that despite the special influence of globalization, which in the XXI century acquired a digital basis, which led to changes in the functioning of financial institutions and the financial system as a whole, on the basis of compliance of the possibilities of digitalization with the goals of the financial system, they are insufficient beyond the full implementation of the theoretical and methodological foundations that form the content and architecture of the financial system. Along with the existence of discrepancies in the definition of the financial system, mixing its essential and meaningful content, ignoring the spatial aspect, the lack of use of the concept of "subsystem" in the definition of the financial system and its structuring has been established. Understanding of subsystems as system-forming forms of organization of financial relations and their ability to be organized within the financial system into independent systems ensures systemic interconnectedness of all processes that occur here, without losing their features and independence, but strengthening the joint impact on the functioning of the financial system. Extrapolation of these conclusions to the level of definition of the concept of "financial system" contributed to its refinement due to the decomposition of the system into subsystems and their attribution to the criteria for its structuring. Within the framework of this concept of methodology, an underestimation of the structural approach in the study of internal sources of development and ensuring the consistency and integrity of the financial system is established. The optimal combination in its composition of individual subsystems is inseparable from its tasks and the qualitative characteristics of these subsystems, according to which they can be accumulative, risky, basic, additional or strategic, but included in the system of financial policy tasks. The argumentation of the system-structural approach to the formation and optimization of the structure of the financial system will contribute to strengthening the potential of its functioning and strategic development and combining the effects of scientific validity and practice.

Keywords: financial relations, financial policy, financial system, sphere, subsystem, scientific approach, potential, structuring, functionality, purposefulness.

Постановка проблеми. В економічній науці фактично загально визнаним є твердження про те, що «...фінансова система є динамічним об'єктом, роль і місце окремих секторів економіки у ній змінюється, і тому методологічні підходи, що розроблялися для управління та регулювання фінансової системи відносно стабільної форми та структури, що функціонувала протягом ХХ ст., є застарілими і неадекватними для сучасних умов», а тому потребують наукової оцінки та узагальнень [1, с. 11].

В сукупності змін особливе місце посідають процеси глобалізації, а з початком ХХІ ст. – тренди цифрової трансформації, що надали цифрової основи процесам глобалізації. Активно змінюються моделі функціонування фінансових установ і роль фінансової системи у забезпеченні економічного розвитку. Стрімко поширилися фінансові інновації, розробка нових фінансових продуктів, доступ до внутрішніх і зовнішніх джерел фінансових ресурсів. Незважаючи на потенційні ризики, ці процеси характеризують позитивні імпульси в розвитку фінансових відносин. Проте сьогодні в умовах масштабних потрясінь, пов'язаних із військовою агресією, інструментарій цифрової трансформації, не здатен захистити фінансову систему, забезпечити її протистояння сучасним викликам. Можливості цифрової трансформації за ознакою відповідності з цілями фінансової системи щодо формування фінансового базису недостатні без повноцінного задіяння теоретико-методологічних засад, які формують зміст та архітектуру фінансової системи. Це засвідчує актуальність нарощування потенціалу фінансової системи за рахунок науково-практичного інструментарію не лише з огляду на новий формат його розвитку, але й удосконалення існуючих понять та концептів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми побудови і функціонування фінансових відносин, зважаючи на їх роль для державного та загалом суспільного розвитку є предметом постійної уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед зарубіжних науковців це С. Брю, Е. Дональд, Дж. Дорнбуш, К. Кемпбелл, Р. Масгрейв, Р. Макконнелл, П. Самуельсон, Р. Солоу, Я. Тінберген, С. Фішер. В ряду провідних вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Д. Ванькович, А. Даниленко, В. Дем'янишин, В. Зимовець, О. Кириленко, І. Луніна, С. Мочерний, С. Онишко, В. Опарін, В. Суторміна, В. Федосов, С. Юрій.

Велика кількість наукових розробок зарубіжних і вітчизняних науковців присвячена формуванню теоретико-методологічного підґрунтя функціонування різномірних фінансових відносин, що реалізуються у різних формах та перебувають у відповідних взаємозв'язках, що знаходить своє втілення у фінансовій політиці та реалізується фінансовою системою. Предметом глибоких досліджень є окремі складові фінансової політики, які націлені на виконання основних функцій, мають свої локальні цілі, що створює передумови певних неузгодженостей між ними та вимагає їх оцінки та мінімізації. У зв'язку з цим значна кількість досліджень присвячена проблематиці узгодження та націленості на макрофінансову стабільність шляхом впливу на перерозподіл фінансових ресурсів та їх ефективне використання, що опосередковується удосконаленням фінансової системи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з у сфері фінансів залишається низка недостатньо вирішених проблем щодо характеру і змісту взаємозв'язку між категорією фінанси та заходами практичної реалізації їх сутності в окремих формах фінансових відносин. Встановлені розбіжності між позиціями зарубіжних і вітчизняних науковців, а також всередині вітчизняного наукового середовища навіть щодо вихідних понять і категорій. Нечіткість, неоднозначність розуміння природи, сутності та їх змісту формують перешкоди для їх практичного застосування. Це стосується і співвідношення окремих фінансових явищ, яке започатковує об'єднання фінансових відносин у певні сфери, підсистеми, впливаючи на їх функціонування через удосконалення або формування нових структур.

Одна з таких структур – фінансова система, яка поєднуючи сукупність фінансових відносин та інститутів, здатна визначити результативність встановлених цілей і задач. Проте, незважаючи на існування низки наукових підходів до побудови фінансової системи, рівень її наукової обґрунтованості з позиції реалізації об'єктивно притаманних їй завдань та врахування сучасної динаміки, не дають змоги повністю розкрити її потенціал, визначити шляхи його зміцнення і реалізації в практиці, що переносить вирішення такого завдання у теоретико-практичну площину.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад використання структурно-функ-

ціонального потенціалу фінансової системи для забезпечення її стратегічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відправною точкою для обґрунтування спектра можливостей фінансової системи реалізувати власний та потенціал фінансів загалом, є визначення та змістовне наповнення поняття «фінансова система», які відзначаються великим різноманіттям. При цьому для з'ясування змістовності й прикладної значущості фінансової системи теорія пропонує ряд наукових підходів. В їх основі багатоплановість прояву фінансових відносин, що призводить до різних підходів при визначенні поняття «фінанси», а звідси й до аргументації основ формування фінансової системи. Серед наукових підходів особливе місце посідає сутнісний, що слугує для розкриття природи фінансової системи. Однак і в межах цього підходу проглядають певні відмінності.

Вважаючи, що фінанси це – «система економічних (грошових) відносин, за допомогою яких створюються, розподіляються та перерозподіляються фонди грошових коштів» [2, с. 7], які і забезпечують рух фінансових ресурсів, фінансову систему представляють у складі окремих ланок, які «...є носіями певних властивих їй фінансових відносин» [2, с. 16].

Водночас В. Опарін визначення фінансової системи пов'язує з формами і методами фінансових відносин, а з розуміння фінансів як єдиного цілісного явища, що охоплює «...широку гаму обмінно-розподільних і перерозподільних відносин... у них виділяються окремі елементи, які мають свої характерні ознаки й особливості» [3, с. 75]. Тобто, даний підхід формує підстави до розгляду фінансової системи в складі її елементів, в основі яких форми і методи, хоча, на наш погляд, це більшою мірою розкриває механізми функціонування фінансової системи, аніж її сутність.

У зазначеному контексті слід наголосити на важливості розмежування сутнісного та змістовного наповнення того чи іншого явища, поняття. Існує твердження, що «...часто фінансову систему і ототожнюють із сукупністю фінансових відносин...» [4, с. 28]. З терміном «ототожнення» складно погодитися. Природна основа такої пов'язаності у сутнісному відображенні фінансової системи. Остання побудована та функціонує внаслідок реалізації певних фінансових відносин, зокрема щодо формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів як ключової функції цієї системи, що становить основу

розкриття сутності будь-яких явищ, понять, категорій.

Існує позиція, яка поділяється багатьма науковцями [5; 6], коли питання основ і складу фінансової системи актуалізуються в безпосередньому зв'язку з джерелами фінансових ресурсів. Фактично в основу покладається роль фінансової системи, а саме її забезпечувально-ресурсний контекст, що тісно пов'язаний з функціональним підходом.

Об'єктивна потреба забезпечувати процеси створення, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів обумовлюють відповідне визначення та склад інститутів фінансової системи для виконання нею забезпечувально-посередницької ролі. Тому основою формування фінансової системи вважають єдність фінансових відносин та інститутів, визначаючи її як сукупність певних сфер фінансових відносин і різних інститутів, що забезпечують функціонування, взаємодію і процес управління цими сферами [2, с. 16]. Це налаштовує на розгляд фінансової системи як сукупності сфер фінансових відносин та інституційного забезпечення. Така позиція поділяється багатьма науковцями [7; 8; 9; 10], маючи під собою реальні підстави як з точки зору фінансових відносин – її базису, так і однієї із просторових ознак, а саме – сфери, де відбуваються такі відносини.

Існують визначення фінансової системи, які поєднують її сутнісний, забезпечувально-ресурсний і інституційний контексти: «...інтегрована цілісність сфер і ланок фінансових відносин, методів та інструментів фінансового забезпечення відтворення ВВП, реалізації фіскальної та монетарної політики, а також її інституційного забезпечення...» [4, с. 32].

Зазначеною багатоманітністю може досягатися комплексне уявлення про фінансову систему, однак, відсутність чіткості, як основи конкретних практичних кроків, потребує більшої ретельності.

В той же час, при визначенні фінансової системи звертає увагу відсутність прямого зв'язку власне з поняттям «система», яка внаслідок своїх властивостей здатна зумовлювати «...якісно або сутнісно нову інтегративну цілісність» [7, с. 93]. Тому, характеризуючи фінансову систему, більшого поширення мали б набути її визначення і структуризація на основі такої ознаки як підсистема. В існуючих визначеннях широко використовується поняття «елемент», яке можна віднести до дотичних стосовно поняття «підсистема», хоча, на наш погляд, саме підсистема здатна

передати й забезпечити єдність властивостей і процесів, що відбуваються і впливають на фінансову систему. Кризь призму підсистем, як системоутворюючих форм організації фінансових відносин, з'являється можливість забезпечити системне функціонування усіх процесів у фінансовій системі та відобразити їх спільний вплив на її ефективність. Адаже поняття «елемент» це більш змістовна компонента, а не сутнісна характеристика фінансової системи. Однак, особливого значення набуває інша фундаментальна властивість підсистем. Це їх здатність бути способом «...організації найрізноманітніших систем, а тому вона (фінансова система – Д. Б) є виявом спільності, подібності часто якісно дуже різнорідних систем» [11, с. 34]. Так, сфера фінансових відносин у формі податкових зорганізовується у податкову систему, бюджетних – у бюджетну систему тощо, які в межах фінансової системи виступають її підсистемами. Саме підсистема в її розумінні як додаткової або підпорядкованої системи, здатна втілити взаємопов'язаність окремих форм фінансових відносин. При цьому не втрачаються особливості, самостійність цих відносин, але посилюється їх спільний вплив на функціонування фінансової системи як цілого та основи її збалансованості, а в підсумку – виконання фінансами їх суспільної ролі.

Екстраполяція висновків щодо сутнісних характеристик підсистем на рівень визначення поняття «фінансова система» диктує потребу його уточнення. Представлення фінансової системи як цілісного утворення, що охоплює сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних фінансових відносин, які структурно та інституційно впорядковані в окремих підсистемах та в своєму взаємовпливі забезпечують виконання фінансами їх суспільної ролі, відображає і загальну сутність фінансової системи, і становить методологічну основу, що визначатимуть її результативність.

Реально це означає, що кожна з підсистем, відображає певні фінансові відносини, має конкретне функціональне призначення в забезпеченні відтворювальних процесів в економічній системі, проте лише їх єдність забезпечує сутнісно-змістовну цілісність фінансової системи та повноцінне виконання нею відповідних функцій. Цим відповідно визначається структура фінансової системи та структурно-функціональний контекст її потенціалу.

Разом з тим, при визначенні у складі фінансової системи конкретних структур звертає увагу відсутність одноставності. Слід погоди-

тися, що серед її причин – це вибір критерію, який покладають в основу структурування цієї системи. Проте в межах розглянутих концептів методології дослідження це може бути ідентифіковано як недооцінка структурного підходу загалом.

Широке використання сутнісного, функціонального і системного підходів, враховуючи їх значимість, цілком обґрунтоване, однак не виправдовує недооцінку структурного підходу, основне призначення якого в дослідженні внутрішніх джерел розвитку системи та ролі структурування як методологічного підходу до пізнання сутності будь-якої системи.

Системна організація і забезпечення результативності фінансової системи потребують оптимального поєднання у її складі окремих підсистем, що невіддільне від поставлених перед системою завдань. Зокрема з позиції формування фінансового базису держави, корисно звернутися до досвіду формування інвестиційних або страхових портфельів. Умовно порівнюючи з ними фінансову систему, її підсистеми можуть бути нагромаджувальними або ризиковими, за обсягами – великими або незначними. Це також: основні, які забезпечують основний обсяг надходжень; додаткові, що підтримують стабільний обсяг надходжень на основі додаткових заходів; стратегічні, що в перспективі передбачають значні обсяги надходжень. Оптимальне поєднання окремих видів підсистем, на основі врахування переважаючих у них певних якісних характеристик, здатне надати нового формату процесам пошуку балансу між поставленими цілями та потенціалом фінансової системи. В той важливо, щоб функціонування і розвиток обраних видів підсистем були включеними в систему чітко встановлених завдань фінансової політики.

В контексті поняття «потенціал» як нереалізованих можливостей та здатностей, окреслений методологічний базис забезпечення розвитку фінансової системи, завдяки покладеним в його основу існуючого та доповнений інструментарієм щодо співвідношення сутнісного та змістовного наповнення, уточнення поняття фінансової системи за рахунок декомпозиції на підсистеми, аргументації системно-структурного підходу до формування і оптимізації структури фінансової системи дозволяє зміцнити її потенціал та сприяти поєднанню ефектів наукової обґрунтованості і практики.

Висновки. Об'єктивну передумову відновлення і розбудови України є нарощування

обсягів та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів. Це вирішальною мірою залежить від досконалості функціонування фінансової системи, що лежить в площині її цілісності і стійкості, а стартові умови у відповідному теоретико-методологічному забезпеченні, до складу якого віднесено врахування наступних вихідних засад.

Ключовий критерій розкриття природи фінансової системи лежить у внутрішній сутності фінансів й виконання ними їх суспільної ролі. Організаційно-управлінська сторона фінансових відносин, незважаючи на її вагомність, не повинна переважати над їх фундаментальною сутністю як визначальної умови ефективного функціонування, а сприяти її реалізації.

В межах обґрунтування сутності фінансів, фінансових відносин та фінансової системи особливе значення посідає методологія структуризації. Методологічно важливим є

структуризація фінансової системи крізь призму її підсистем. Визнані як системоутворюючі форми організації фінансових відносин та завдяки їх здатності організовуватися в самостійні системи, такі підсистеми дозволяють забезпечити системне функціонування усіх процесів у фінансовій системі та відобразити їх спільний вплив на її ефективність.

Використання структурного підходу для дослідження внутрішніх джерел розвитку фінансової системи, засвідчуючи відносну незалежність її окремих підсистем (обумовлену власними властивостями фінансових відносин, які вони відображають) та взаємозв'язки цих підсистем (в єдності з функціональним підходом, пов'язаним із призначенням фінансової системи), породжують проблему цілісності та стійкості фінансової системи як стратегічну для виконання цієї системою поставлених завдань, що формує поле подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку. НАН України; Ін-т екон. та прогност. Київ, 2010. 256 с.
2. Фінанси (теоретичні основи): підручник; [М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін.]; під кер-вом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. Київ: МАУП, 2002. 280 с.
3. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): *монографія*. Київ: КНЕУ, 2005. 240 с.
4. Лактіонова О. А. Гнучкість фінансової системи: методологія, оцінка та вектори забезпечення: *монографія*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 400 с.
5. Теорія фінансів: *навчальний посібник*; [Леоненко П. М., Юхименко П. І., Ільєнка А. А. та ін.]. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 480 с.
6. Фінанси: підручник; [Буряк П. Ю., Смоленська С. Д., Татарін Н. Б. та ін.]. Київ: «Хай-ТекПрес», 2010. 392 с.
7. Методологічне та інструментальне забезпечення наукових досліджень: *навчальний посібник*. [Бодров В. Г., Лазебник Л. Л., Онишко С. В., Рижко В. А., Шевчук О. А.]; за ред. д.е.н., професора О. А. Шевчука. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 324 с.
8. Фінанси: вишкіл студії: *навч. посіб.*; за ред. С. І. Юрія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 357 с.
9. Фінанси: *підручник*. За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.
10. Петровська І. О., Клиновий Д. В. Фінанси (з елементами статистики фінансів). Київ: ЦУЛ, 2002. 300 с.
11. Загорський В. С. Бюджетно-податкова система: теорія і практика: *монографія*. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. 304 с.

REFERENCES:

1. Zimovets V. V. (2010) Derzhavna finansova politika ekonomichnoho rozvitku [State Financial Policy of Economic Development]. NAN Ukrayini; In-ekon. ta prohnos. Kyiv, 256 p.
2. Hridchina M. V., Zakhozhay V. B., Osipchuk L. L. ta in (2002) Finansy (teoretichni osnovy) [Finance (theoretical basis)]. Pidruchnik Kyiv: MAUP, 280 p.
3. V. M. Oparin. (2005) Finansova sistema Ukrayini (teoretiko-metodolohichni aspekty) [Financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects)]. Monohrafiya. Kyiv: KNEU, 240 p.
4. Laktionova O. A. (2016) Hnuchkist` finansovoyi sistemi: metodolohiya, otsinka ta vektory zabezpechennya [Financial system flexibility: methodology, evaluation and collateral vectors]: monohrafiya. Vinnitsya: TOV «Nilan-LTD». 400 p.

5. Leonenko P. M., Yukhimenko P. I., Ilyenka A. A. ta in (2005) Teoriya finansiv [Theory of finance]. Navchalnyy posibnik. Kyiv: TSentr navchalnoyi literaturi, 480 p.
6. Buryak P. Yu., Smolenska S. D., Tatarin N. B. ta in (2010) Finansi [Finance] Pidruchnik. Kyiv: «Khay-TekPres», 392 p.
7. Bodrov V. H., Lazebnik L. L., Onishko S. V., Rizhko V. A., Shevchuk O. A.; za red. d.e.n., profesora O. A. Shevchuka (2020) Metodolohichne ta instrumentalne zabezpechennya naukovikh doslidzhen [Methodological and instrumental support of scientific research]. Navchalnyy posibnik. Irpin: Universitet DFS Ukrayini, 324 p.
8. Yuriya S. I. (ed.) (2002) Finansi: vishkil studiyi [Finance: studio training]. Navch. posib. Ternopil: Kart-blansh, 357 p.
9. Yuriya S. I., Fedosova V. M. (ed.) (2008) Finansi [Finance]. Pidruchnik. Kyiv: Znannya, 611 p.
10. Petrovska I. O., Klinoviy D. V. (2002) Finansi (z elementami statistiki finansiv) [Finance (with financial statistics elements)]. Kyiv: TSUL, 300 p.
11. Zahorskiy V. S. (2006) Byudzhethno-podatkova sistema: teoriya i praktika [Budget and tax system: theory and practice]. Monohrafiya. Irpin: Natsional`na akademiya DPS Ukrayini, 304 p.